

O'ZBEK, TURK VA FRANSUZ TILLARIDA FE'L NISBATLARINING QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI

Karimova Nilufar Xabibullayevna

*Fan va texnologiyalar universiteti,
"Xorijiy tillar" kafedrası v.b.dotsenti
E-mail : nilush340@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur tezisdá o'zbek, turk va fransuz tillarida fe'l nisbatlari tizimi qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Har uch tilning morfologik va sintaktik xususiyatlari asosida fe'l nisbatlarining ifodalanish usullari, ularning o'xshash va farqli tomonlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari turli til oilalariga mansub tillarda nisbat kategoriyasining universalligi va o'ziga xos jihatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar fe'l nisbatlari, qiyosiy-tipologik tahlil, o'zbek tili, turk tili, fransuz tili, majhul nisbat, orttirma nisbat, o'zlik nisbat, qaytish nisbat

Kirish

Tilshunoslikda fe'l kategoriyalari muhim grammatik hodisalardan biri hisoblanadi. Xususan, fe'l nisbatlari (diatez) subyekt va obyekt o'rtasidagi munosabatni ifodalashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Turli til oilalariga mansub tillarda bu kategoriya turlicha ifodalanadi. O'zbek va turk tillari agglutinativ tizimga ega bo'lsa, fransuz tili flektiv-analitik tizimga mansubdir. Shu sababli, ularning fe'l nisbatlarini qiyosiy o'rganish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism

1. O'zbek tilida fe'l nisbatlari

O'zbek tilida fe'l nisbatlari morfologik vositalar orqali ifodalanadi va quyidagi turlarga bo'linadi:

- **Aniq nisbat:** harakat subyekt tomonidan bajariladi (yozdi, o'qidi)
- **Majhul nisbat:** harakat bajaruvchisi noma'lum yoki ahamiyatsiz (yozildi)
- **O'zlik nisbat:** harakat subyektning o'ziga qaratilgan (yuvindi)
- **Orttirma nisbat:** harakatni boshqasiga bajartirish (yozdirdi)
- **Qaytish nisbat:** harakat subyektga qaytadi (kiyindi)

O'zbek tilida nisbat qo'shimchalar orqali aniq ifodalanadi va grammatik jihatdan barqaror tizimga ega.

2. Turk tilida fe'l nisbatlari

Turk tilida ham fe'l nisbatlari o'zbek tiliga juda yaqin bo'lib, quyidagi shakllarda uchraydi:

- **Etken çatı (aniq nisbat)**
- **Edilgen çatı (majhul nisbat)**
- **Dönüşlü çatı (o'zlik nisbat)**

- **Ettirgen çatı (orttirma nisbat)**
- **İşteş çatı (o‘zaro nisbat)**

Masalan:

- yazmak → yazıldı (majhul)
- yıkamak → yıkandı (o‘zlik)
- yazmak → yazdırmak (orttirma)

Turk tilida ham nisbat affikslar orqali ifodalanadi va o‘zbek tiliga juda yaqin tipologik xususiyatlarga ega.

3. Fransuz tilida fe’l nisbatlari

Fransuz tilida fe’l nisbatlari ko‘proq sintaktik va analitik vositalar orqali ifodalanadi:

- **Voix active (aniq nisbat):** sujet harakatni bajaradi
 - Il écrit une lettre.
- **Voix passive (majhul nisbat):** être + participe passé yordamida
 - La lettre est écrite.
- **Voix pronominale (o‘zlik/qaytish):** se olmoshi bilan
 - Il se lave.

Fransuz tilida orttirma nisbat alohida morfologik shakl sifatida emas, balki sintaktik konstruktsiyalar orqali ifodalanadi:

- Il fait écrire la lettre. (yozdirdi)

4. Qiyosiy tahlil

Uch tilni qiyoslash natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- O‘zbek va turk tillari agglutinativ bo‘lgani sababli nisbatlar affikslar orqali ifodalanadi.
- Fransuz tilida esa nisbat asosan yordamchi fe’llar va sintaktik qurilmalar orqali beriladi.
- O‘zbek va turk tillarida orttirma nisbat keng rivojlangan, fransuz tilida esa bu konstruktsiya analitik yo‘l bilan ifodalanadi.
- O‘zlik va qaytish nisbatlari har uchala tilda mavjud, ammo ifodalanish usuli turlicha.

Xulosa

O‘zbek, turk va fransuz tillarida fe’l nisbatlari umumiy semantik asosga ega bo‘lsa-da, ularning ifodalanish usullari tilning tipologik xususiyatlariga bog‘liq holda farqlanadi. Agglutinativ tillarda (o‘zbek, turk) nisbat morfologik affikslar orqali aniq ifodalansa, flektiv-analitik tilda (fransuz) bu kategoriya sintaktik vositalar orqali yuzaga chiqadi. Bu esa til tizimlarining o‘ziga xosligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent.
2. Türk Dil Bilgisi. – Ankara.

3. Grammaire française. – Paris.
4. Comrie, B. Language Universals and Linguistic Typology.
5. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language.